

Teorie a postupy měření patří v sociologii k nejdůležitějším tématům, a to jak v rovině obecné metodologie, tak v rovině praktických výzkumných šetření. Diskuse kolem vymezení pojmu měření (u nás to byla řada prací v 70. letech) přispívají k tvorbě konceptuálního metodologického systému a k vyjasnění principů empirické práce. Praktické měřicí postupy jsou pro výzkum nezbytné, neboť na nich závisí kvalita získané informace. Obojí vyžaduje stále mnoho vědeckého úsilí. Obecně metodologické roviny otevírají mnoho nových problémů a pohledů. V konkrétním měření lze stále zlepšovat instrumenty, navíc každý výsledek inspiruje k měření nových a dalších vlastností či vnáší požadavky na prohloubení daného měření. Obě úrovně spolu úzce souvisí, což však je bohužel často z obou stran přezíráno a nerespektováno. Teorie neřeší praktické úlohy a praxe se nad poznávacími schémata příliš nezamýšlí. Možnosti měření v sociologii byly velice obohaceny jednak matematicko-statistickým modelem teorie měření a jednak metodou strukturního modelování kauzálních vztahů. To umožňuje, aby součástí komplexních strukturálních modelů mohly být přímo i dílčí modely měření pro jednotlivé aktéry kauzálních meritorních vazeb, které tak mohou být latentní a přímo nezjistitelné. Strukturní modelování ovšem otevírá mnoho nových otázek jak obecně metodologické, tak praktické úrovně. Všechny tyto aspekty vedou k velkému zájmu o měření mezi metodology i praktiky, sociology i matematiky.

Dvacet účastníků sympozia zastupovalo 7 zemí (6 z ČSFR, 6 ze SSSR, 3 z NDR, 2 z SRN, po jednom z Itálie, Kanady a Velké Británie). Ve třech na sebe navazujících sekcích byly předneseny příspěvky:

Sekce 1 Klasické koncepte, Reprezentační teorie – její zhodnocení

K. W. Schwager (Kanada): The Representation Theory of Measurement. An Evaluation

K. Berka (ČSFR): Representation Theory – A New Evaluation

V. S. Meskov a K. F. Samochvalov (SSSR): Utility Measurement Theory

J. N. Tolstova (SSSR): About Definition of Measurement in Social Sciences

Sekce 2 Filozofické a konceptuální problémy měření

H. Metzler (NDR): Philosophical Foundations of Measurement

H. Jeřábek (ČSFR): Non-Traditional Conceptions of Measurement – Historical Sources, Measurement Models and Forms of Measurement

P. Blahuš (ČSFR): Latent Variable Modeling of Theoretical Concepts of Measurement

A. Marradi (Itálie): Classifying, Ordering, Counting, Scaling and Measuring

R. Pawson (V. Británie): Sociological Evidence: Squaring the Circle

V. T. Cyba (SSSR): The Basis of Formalisation, Operationalization and Measurement

G. Schunemann (NDR): Some Remarks on the Dialectical Interaction Mechanism of Interactive and Extensive Magnitudes

M. S. Kosolapov (SSSR): Empirical Interpretations of Concept as a Stage of Measuring Process

Sekce 3 Metody měření v modelech a aplikacích

H. Kretschmer (NDR): Measurement of Social Stratification in Science

P. Schmidt a J. Reinecke (SRN): Explaining Respondent Behavior and Interviewer Effects: A Rational Choice Perspective

S. N. Gonšorek (SSSR): Computational Experiment and the Problem of Measurement in Social Sciences

J. N. Tolstova a O. V. Lakutin (SSSR): The Conception of Sociological Measurement in Data Gathering and Analysis

J. Řehák (ČSFR): LSI Measurement (An Example of Model Development with Methodological Comments)

Příspěvky lze rozdělit na tři typy: 1. Obecně metodologické problémy definice a přístupu (co to je měření a jak přistupovat k realitě). 2. Formalizační pokusy (matematické vyjádření definice). 3. Modelování v praktických úlohách (vyjádření vztahů u konkrétních úloh). Ve svém souhrnu nepřinesla jednotlivá vystoupení nové objevné a originální myšlenky nebo teorie. Šlo tu především o shrnutí tématu a prezentaci zásadních výsledků v celku a v mnohosti pohledů. Shrnutí tématu skutečně postavilo proti sobě různé přístupy, různé názory a tím ovšem podnítilo i živou a hlubokou argumentaci.

Velmi užitečný a informativní byl (jak se ukázalo nejen pro nás, přesto, že motivem tu bylo získat co nejvíce poznatků pro hledání nových koncepcí našeho vývoje) večerní kulatý stůl na témata: a) vývoj a současný status metodologie, b) výuka a učební programy (metodologické curriculum) při studiu sociologie. Zástupce každé země (za ČSFR autor této zprávy) podal informaci o vývoji metodologie, hlavních rysech a specifikách své národní situace, o organizaci i zaměření metodologické výuky. Výsledek byl zajímavý a poučný: ve všech zemích šel vývoj zcela specificky a přístupy k výuce se podstatně liší. Zdá se, že převažuje velmi pragmatický přístup, při němž se projevuje velká diferenciací mezi úrovní sociologů jak mezi zeměmi, tak i uvnitř zemí. Je však nesporné, že minimální znalosti absolventů západních univerzit (charakterizované na tomto večerním sezení i v četných neformálních rozhovorech, které následovaly v dalších dnech) vysoce převyšují dosavadní požadavky na studenty u nás. Domníváme se, že vysoká rozdílnost přístupů a dosud přetrvávající, která se u kulatého stolu projevila, přináší pro nás jisté poučení: nekopírujme žádný systém výuky, ale hledejme svůj vlastní, poučujme se ze všech, ale nepřebírejme bez uvážení. Vyjděme zcela pragmaticky z bezprostředních úkolů sociologie a z poněkud neutěšené úrovně a pokusme se spojit základy výzkumného řemesla a tradice středoevropského myšlení v paralelní výuce konkrétních metod, technik a postupů plánování, sběru a analýzy dat na jedné straně a konceptuálního metodologického systému na straně druhé. Respektujme vývoj počítačové techniky pro sběr i analýzu dat a potřeby profesionality sociologa. Britský, italský, americký a německý způsob výuky se liší od sebe diametrálně, všechny však produkují absolventy schopné vykonávat profesi v rámci vysokého standardu a normy. Při všech úvahách o našem způsobu a přístupu bychom měli vždy vycházet ze stejného cíle, tj. z toho, jaké způsobilosti a znalosti musí mít absolvent. A cestu k tomu podřídí naši situaci a tradici.

Symposium mělo komorní charakter diskusní dílny, již se účastnili prominentní představitelé metodologických výzkumných výborů ISA (RC33 a RC35), angažující se intenzivně v rozvoji mezinárodní vědy. Českoslovenští účastníci tak měli možnost konfrontace i jisté reprezentace. Využili ji plně jak v příspěvcích, tak v bohatých, obsažných a velmi podnětných diskusích. Je škoda, že se při této příležitosti nesešlo více našich zájemců, byla to skvělá možnost prezentovat naše výsledky, ale též se poučit o předmětu i o tom, na jaké úrovni a jakou formou se pracuje ve vědeckých mezinárodních dílnách. Symposium nelze hodnotit jinak, než jako úspěšné. Organizátor akce, H. Jeřábek (připravoval ji více než rok a z původně plánované malé domácí akce zajistil všemi účastníky vysoce kladně hodnocené mezinárodní setkání s prestižní zahraniční účastí) přispěl k úspěchu nejen výtečnou přípravou a zajištěnou organizací vědeckého i společenského programu, ale i stálou starostlivostí o vše a o všechny v průběhu celého týdne. Nesmírné přípravné a organizační úsilí se zhodnotilo pro všechny účastníky. Za to mu patří dík.

Právě tato forma mezinárodní dílny na domácí půdě patří k jednomu z nejefektivnějších způsobů překonávání evidentního metodologického (ale obdobně i teoretického) zaostávání naší sociologie za vývojem ve světě. Intenzivní několikadenní vědecká diskuse nad konkrétním společným tématem s partnery, kteří v něm představují myšlenkový předvoj, nemůže být zastoupena ani pasívním studiem, ani konferencemi. Je to forma náročná, vyžadující dobrou domácí přípravu (nikoli však nutně specializaci) na dané téma, aktivní vystupování a hluboký zájem. Domnívám se, že tyto rysy bechyňské setkání mělo (a to i díky předem připravenému sborníku). Symposium patří tak k úspěšným vykročením naší sociologie do Evropy i dále do světa. Lze si jen přát, aby nebylo ojedinělé a našlo následovníky.

Jan Řehák